

THE LAST STRUGGLE OF A COLONIAL ELITE

The Baltic Germans' summer life at *Rigaschen Strand* at the turn of the 20th century

CHRISTINA DOUGLAS

Keywords

Intersectionality, spatial theory, Baltic Germans, colonialism, gender, ethnicity, class

Summary

The Baltic Germans constituted a colonial elite within the Baltic provinces of the Russian Empire, but at the turn of the 20th century their elite position was increasingly challenged. A major part of the Baltic German bourgeoisie in Riga spent their summers at *Rigaschen Strand*, a string of bathing resorts just outside the city. The spatial and social boundaries that constituted *Rigaschen Strand* as place also became challenged, pushing the Baltic Germans into a defensive position. Preserving the custom of bathing in the nude with its inherent strict gender separation became a symbolic issue among the Baltic German bourgeoisie who in the intersection between class and ethnicity strove to safeguard their elite position against other ethnic groups and social classes. In these conflicts and boundary-drawing processes regarding the place of *Rigaschen Strand*, the Baltic Germans' colonial self-perception becomes evident. At the same time, the struggle was clearly enacted in the arena of gender relations and formulated with gender-infused arguments.

Genom ett intersektionellt, postkolonialt genusperspektiv på de koloniala tyskbalternas etniska och genusmässiga gränsdragningar kring *Rigaschen Strand* där den tysk-baltiska eliten tillbringade sina somrar undersöker artikeln en del av Europas koloniala historia från ett inomeuropeiskt perspektiv.

EN KOLONIAL ELITS SISTA STRID

Tyskbalternas sommartillvaro vid *Rigaschen Strand* runt sekelskiftet 1900

CHRISTINA DOUGLAS

Genushistoria är ”ett sätt att betrakta det förflutna som vidgar vårt synfält” (Kessler-Harris 2002: 108, min översättning). Idag inkluderar det genushistoriska fältet, förutom den sedan 1980-talet etablerade betoningen av genus som analytisk kategori, också intersektionalitet, queer och postkoloniala perspektiv (Scott 1986; Kessler-Harris 2002; Tolvhed 2010; Downs 2015; Rose 2015; Manns 2016). Dessa olika perspektiv har dock endast undantagsvis anammats inom det historievetenskapliga fältet som studerar den koloniala elitgruppen tyskbalterna, en gång hemmahörande i Baltikum (se exempelvis Henriksson 1996; Wilhelmi 2008; Ijabs 2014; Douglas 2015, 2016).

Genushistorisk forskning om tyskbalterna kan delas in i två olika typer, men med ett gemensamt fokus på kvinnor. I den ena lyfts kvinnor i relation till familjen och den privata sfären upp som i Anja Wilhelms (2008) studie av tysk-baltiska kvinnors livsvärldar mellan 1800 och 1939 satt i relation till exempelvis föräldrarnas hushåll och det egna äktenskapliga hushållet. Den andra typen av genushistorisk forskning behandlar den vid sekelskiftet 1900 generellt förekommande ”kvinnofrågan” eller den tysk-baltiska kvinnorörelsen vid samma tid. Heide W. Whelan (1995), Anders Henriksson (1996) och Ragna Boden (2007) har alla berört den tysk-baltiska kvinnans intåg i offentligheten samt diskussionerna kring deras möjligheter till utbildning och yrkesarbete. Självt har jag i en kritik av tidigare forskning argumenterat för förekomsten av en tysk-baltisk

kvinnorörelse samt relaterat den till det tyskbaltska nationella projektet efter 1905 (Douglas 2015, 2016).

Det finns ett behov av att i långt större utsträckning än vad som hittills gjorts inom historieforskningen om tyskbalter använda genus- och postkoloniala perspektiv och i synnerhet att gå utöver ett snävt kvinnoperspektiv. Den enda som på allvar i en större studie problematiserat tyskbaltarnas genuskonstruktioner i relation till sociala, politiska och ekonomiska förändringar är Whelan (1999) i sin undersökning av den tyskbaltska adeln under 1800-talet. Whelans (1999) studie är föredömlig men saknar en explicit genusteoretisk ansats. Från ett genushistoriskt och genusvetenskapligt perspektiv är tyskbaltarna högst relevanta att studera då de tillsammans med Irland som brittisk koloni är ett exempel på Europas koloniala historia såsom den utspelade sig inom Europas gränser (Lloyd 2000). I den här artikeln kommer jag att visa på det gynnsamma med att använda feministiska perspektiv i analysen av en idag bortglömd inomeuropeisk kolonial elit, tyskbaltarna.

Tyskbaltarna: en sällsam men ändå typisk kolonial elit

Tyskbaltarnas historia brukar föras tillbaka till det sena 1100-talet då de första tysktalande missionärerna, handelsmännen och korsriddarna anlände till det område som idag ungefärligen utgör Estland och Lettland. De folkgrupper som redan levde där kristnades och underordnades successivt av de tysktalande erövrarna (von Taube, Thomson och Garleff 1995; Plakans

2011). Trots att tyskbaltarna aldrig utgjorde mer än några få procent av befolkningen i området bibehöll de sin ställning som regional elit även när territoriet inlemmades i större imperier, som Sverige under 1600-talet och Ryssland från tidigt 1700-tal (Plakans 2011).

Det var denna historia som tyskbaltarna baserade sitt maktanspråk och sin självförståelse på samt legitimerade sin elitställning utifrån (Sommerlat-Michas 2015). De uppfattade sig som en civilisatorisk kraft som kristnat de, enligt dem, ”hedniska folkslag” som levde där: folkgrupper som med tiden skulle benämnas ester och letter (von Taube, Thomson och Garleff 1995; Plakans 2011). Detta tillsammans med att tyskbaltarna ansåg sig företräda en överlägsen kulturmak, den tyska, kom att prägla hur de såg på ursprungsbefolkningen i området, (Sommerlat-Michas 2015: 9–10). Under lång tid var det liktydigt att vara ”tysk” och att vara ”herre” (Hirschhausen 2006). Tyskbaltarna var nämligen, under nästan hela sin historia i Baltikum, en uttalad elitgrupp bestående av tysktalande adel och borgerlighet medan bondebefolkningen talade estniska eller lettiska dialekter (Sommerlat-Michas 2015: 11).

Baltikum och tyskbaltarna skiljer sig från andra koloniala sammanhang i världen. Visserligen finns det inte, som David Lloyd (2000: 378) framhåller, två ”koloniala situationer” som är identiska men situationen i Baltikum utmärkte sig trots det då den inte var en geopolitisk imperialistisk situation med staten Tyskland som kolonialmakt. Samtidigt finns det tydliga tecken på att det ändå rörde sig

om en kolonial situation, för att använda Lloyds (2000) terminologi. Tyskbalternas månghundraåriga politiska, ekonomiska och sociala dominans i området talar sitt eget språk. Dessutom har Ulrike Plath (2011: 282) som undersökt perioden 1750–1850 visat på att tyskbaltiska skrifter stundtals innehöll koloniala konstruktioner av den Andre samt exotiseringar av majoritetsbefolkningen.

Även om forskningen ännu inte fullkomligt anammat ett kolonialt perspektiv i relation till tyskbalterna så har såväl Ulrike Plath (2011) som Anne Sommerlat-Michas (2015) påtalat vikten av ett sådant. Ivars Ijabs (2014) har betonat både betydelsen av att använda postkoloniala perspektiv på den tidiga lettiska nationalismen och att tyskbalterna bör ses i koloniala termer. I likhet med Ijabs (2014) anser jag att tyskbalterna och situationen i Baltikum visserligen skiljer sig från exempelvis det brittiska imperiets kolonier i Asien och Afrika men att det ändå är fråga om en ”kolonial situation” (Lloyd 2000).

Det var först under andra hälften av 1800-talet som tyskbalternas privilegierade position på allvar utmanades och ifrågasattes, och när detta skedde var det från två håll samtidigt (von Taube, Thomson och Garleff 1995). Å ena sidan iscensatte tsarmakten en russifieringspolitik som urholkade de tre baltiska provinsernas (Estland, Livland och Kurland) särställning och minskade tyskbalternas lokala självstyre. Fram tills dess hade tyska varit det officiella administrativa språket, men nu infördes ryska som officiellt språk och tyskspråkiga skolor förbjöds (Haltzel 1981).

Å andra sidan började den estniska och lettiska majoritetsbefolkningen i Baltikum att utifrån nationella argument ifrågasätta tyskbalternas maktposition (Plakans 1995). Whelan (1999: 210) som studerat den tyskbaltiska adeln framhåller också att den dominerande idén i deras politiska självmedvetande efter 1860-talet var att bevara sin status som ”a ruling caste”.

Under 1860-talet började inkomst och individuella prestationer och inte ståndstillhörighet för första gången att vara bestämmande för vilka möjligheter en hade i livet och vilken typ av livsstil en kunde omfamna. Denna övergångsprocess var visserligen gemensam för Väst- och Mellaneuropa men den skedde, enligt Ulrike von Hirschhausen (2006: 84), något senare i Baltikum. Som ett led i detta differentierades borgerligheten i Baltikums största stad Riga och en lettisk, rysk och judisk borgerlighet uppstod vid sidan av den tyskbaltiska (Hirschhausen 2006). Dessa olika borgerligheter levde dock i stor utsträckning parallella liv, något som åskådliggörs av att föreningslivet i Riga under perioden 1860–1914 var organiserat längs etniska gränser (Hirschhausen 2006). Detta var dock inget nytt; som Sommerlat-Michas (2015: 9) påpekat så uppvisade tyskbalterna i relation till den övriga befolkningen i området historiskt, och genom hela 1800-talet, ”kolonial-kulturella” umgängesmonster.

Motståndet mot tyskbalterna ökade i samband med 1905 års revolutioner, då en våg av politisk och social oro svepte över såväl städer som landsbygd i det ryska imperiet (Plakans 2011; Figs 2014). För första

gången tog sig motståndet våldsamma former, minst nittio tyskbalter dödades och många av deras herrgårdar förstördes (Whelan 1999). Tyskbalterna upplevde under perioden runt sekelskiftet 1900 detta som ett reellt hot mot dem som grupp, deras position i samhället och deras kultur (Douglas 2016).

Fram till 1800-talets senare hälft sammanföll etnicitet och klass, i analytisk bemärkelse, fullständigt i Baltikum. En situation som dock kom att förändras i och med urholkningen och ifrågasättandena av tyskbalternas elitställning. Jag menar att detta blev särskilt tydligt i avseende på uppkomsten av etniskt åtskilda borgerligheter. Whelan (1999: 228) har också pekat på att russifieringen och dess konsekvenser var särskilt kännbar för vissa delar av den tyskbaltiska borgerligheten då de inte längre hade tillgång till arbeten inom imperie-administrationen och utbildningssektorn. Därför kommer jag inom ramen för denna artikel att diskutera hur den tyskbaltiska borgerligheten i Riga hanterade att få sin koloniala elitställning utmanad och ifrågasatt.

Feministiska perspektiv: intersektionalitet och plats

Den koloniala situationen i Baltikum kännetecknades som sagt länge av att de socialt och kulturellt konstruerade kategorierna etnicitet och klass samverkade på ett sådant sätt att tyskbalterna utgjorde en tydligt avgränsad kolonial elit. I takt med att detta förändrades runt sekelskiftet 1900 blev de intersektionella relationerna såväl mer komplexa som föremål för förhandlingar. Ett förhållande den föreliggande artikeln ämnar belysa och diskutera genom ett intersektionellt perspektiv.

Initialt studerade intersektionalitetsforskare som bell hooks (1981) och Kimberlé Williams Crenshaw (1989) intersektioner av underordnade och förtryckta positioner. Nödvändigheten att även analysera överordnade positioner och dess intersektioner har framhållits av exempelvis Nina Lykke (2014). Tyskbalterna som kolonial elit, även om deras privilegierade position vid sekelskiftet 1900 var i dalande, innehade en sådan överordnad position. Förutom intersektionerna mellan etnicitet och klass kommer jag att studera genusdimensionen då den, som Raewyn Connell och Rebecca Pearse (2015) påtalat, är en grundläggande aspekt i det mänskliga livet som genomsyrar alla sociala relationer.

Oavsett om en studerar intersektioner utifrån en under- eller överordnad grupp berörs frågan om hur ojämlikhet konstrueras, vidmakthålls och utmanas. Men för att kunna ”förstå inneslutnings- och uteslutningsprocesser som skapar ojämlikhet” betonar Paulina de los Reyes och Satu Gröndahl (2011: 14) betydelsen av ”rummet”. Enligt Doreen Massey (2005) är rummet att betrakta som en relationell verklighet, det vill säga något som konstrueras. I enlighet med detta pläderar Irene Molina (2007: 18) övertygande för att rummet inte bara är en ”ram för mänsklig aktivitet” utan att det är ”införlivat i all social aktivitet” och att det därmed också har ”kön, klass och ras” och sålunda måste studeras genom ett intersektionellt perspektiv.

Inom feministisk geografi har Linda McDowell (2004: 4) definierat platser (*places*) som sociala och spatiala praktiker, vilka skapas genom maktrelationer som konstruerar och definierar gränserna för dem; ”they define who belongs to a place and who may be excluded, as well as the location or site of the experience”. För att parafrasera Molinas (2007) uttalande att rummet som relation måste förstås genom ett intersektionellt perspektiv vill jag hävda att intersektioner måste förstås genom att fokusera på specifika platser som i sin tur relateras till den kontext och det rumsliga sammanhang de ingår i.

Den plats jag ämnar studera är *Rigaschen Strand* (Jūrmala), en smal landremsa mellan Östersjön och floden Aa (Lielupe) strax utanför Riga och där en betydande del av den tyskbaltska borgerligheten i Riga tillbringade sina somrar årtiondena runt sekelskiftet 1900. Syftet är således att utifrån ett intersektionellt perspektiv och feministisk platsteori göra en hermeneutisk undersökning av hur intersektionerna mellan genus, klass och etnicitet tedde sig i relation till den tyskbaltska borgerlighetens sommartillvaro vid *Rigaschen Strand* runt sekelskiftet 1900, en tid då tyskbalternas ställning som kolonial elit utmanades och ifrågasattes.

***Rigaschen Strand* som plats och frågan om källmaterial**

Det hörde generellt till borgerlighetens privilegium att under det långa 1800-talet (fram till första världskriget) under sommaren kunna undfly staden, oavsett om det var till stranden, bergen eller skogen

som sommarvistelsen förlades (Phil Atmer 1987; Haas 1992; Löfgren 1999; Mai 2003; Kröncke 2009). *Rigaschen Strand* bestod av en rad olika strandorter som låg som på en kedja. De var, med början närmast Riga och med sina tyskbaltska beteckningar: Bullen, Bilderlingshof, Edinburg, Majorenhof, Dubbeln, Karlsbad och Assern. Strandorternas utbyggnad hade visserligen inletts redan i början av 1800-talet men det var i samband med att det 1877 inrättades en järnvägsförbindelse från Riga som utvecklingen verkligen tog fart (Kurilo 2011). Såväl Rigas olika borgerligheter som badturister från både Tyskland och resten av det ryska imperiet flockades i allt större antal till strandorterna.

Forskningen kring *Rigaschen Strand* är begränsad och strandorterna behandlas framförallt som turistdestination. Såväl Olga Kurilos (2009, 2011) som Wilhelmis (2009) studier av *Rigaschen Strand* har förutom en turismhistorisk fokusering också en viss deskriptiv tendens. En tendens även Aldis Purs (2011) uppmärksammar i samband med att han påtalar behovet av forskning som studerar exempelvis klassrelationer eller etniska interaktioner vid strandorterna utanför Riga. En del-förklaring till att forskningen om tyskbalternas *Rigaschen Strand* decennierna runt sekelskiftet 1900 är så pass begränsad i sitt omfång kan vara att även källmaterialet är det. Dels var Baltikum krigsskådeplats för två världskrig, dels tog tyskbalterna med sig mycket material när de 1939/1941 lämnade Baltikum (Mycio 2011). Konsekvensen är att källmaterialsituationen kring tyskbalter i allmänhet och deras

sommartillvaro i synnerhet kännetecknas av fragmentering.

Givet mitt syfte fokuserar jag på material härrörande från den tyskbaltska borgerligheten i Riga och som relaterar till *Rigaschen Strand*. Det använda källmaterialet består av reseguideböcker, självbiografier och insändare från de till stor del digitaliserade tyskbaltska dagstidningarna *Rigasche Zeitung* och *Düna Zeitung*. Jag har även gått igenom kvinnotidningen *Rigasche Hausfrauen-Zeitung* (Rigas hemmafru-tidning) som gavs ut mellan 1884 och 1906, dock saknas årgångarna mellan 1899 och 1902. Jag har bara till mindre del använt mig av självbiografier. Tyskbalterna har visserligen efterlämnat många sådana men mitt intryck är, i likhet med Wilhelmi (2009: 165), att mycket få av dem berör sommartillvaron och då endast i förbigående och i form av barndomsskildringar.

Utöver de nämnda källorna har jag även använt mig av material från de sommarvillaföreningar (*Badegesellschaften*) som fanns i de olika strandorterna vid *Rigaschen Strand* under början av 1900-talet. Troligtvis fanns det sommarvillaföreningar i samtliga strandorter men bara ett fåtal har efterlämnat arkiv. Dessa innehåller stadgar, styrelseprotokoll och korrespondens men är tyvärr inte fullständiga. Varken arkivmaterial från sommarvillaföreningarna eller insändare har mig veterligen använts tidigare, troligtvis eftersom fokus ofta varit på strandorterna och deras badkultur som turistdestinationer och inte på den under återkommande sommarsäsonger bofasta tyskbaltska borgerligheten.

Det är de tyskbaltska borgerliga män-

nens röster som tydligast kommer fram i källmaterialet, både i insändarna och arkivmaterialet. Att kvinnors röster inte framkommer är olyckligt men har sin förklaring i tyskbalternas komplementära syn på mäns och kvinnors plats och roller i samhället, där den offentliga sfären tillhörde männen (Whelan 1999). Vid analysen av källmaterialet har jag letat efter och varit uppmärksam på intersektionella dynamiker och situationer i relation till platsen *Rigaschen Strand*.

Hermeneutiska läsningar

Även om det kan tyckas att historiker har tillgång till facit så kännetecknas studerandet av det förflutna av ett betydande mått av ovisshet. Men även om historia är tolkningar av det förflutna är min strävan som hermeneutiker att förstå människor i det förflutna och deras varande i världen (Bulhof 1990; Burman 2014). Hermeneutik handlar om tolkning *och* förståelse och som Anders Burman (2014) påtar är det därmed också något mer än en metod, där tolkningsaspekten inte kan frigöras från förståelsen. Hans-Georg Gadamer (1997) menar att förståelse uppstår när forskarens förförståelse utmanas och förändras i mötet med det studerades förståelsehorisont. I enlighet med detta är min forskningsprocess dialogisk då jag växlar mellan att gå in i den värld jag forskar om (inlevelse) och att ta ett steg tillbaka och återkoppla till min förförståelse och min position i världen. Den hermeneutiska spiralen inkluderar därutöver även att ständigt förflytta fokuset från del till helhet och från helhet till del (Ödman 2007).

Källmaterialsituationen i relation till *Rigaschen Strand* utgörs av vad som kan liknas med skadade och saknade pusselbitar, vilket gör att arbetet med att foga samman de olika delarna till en större helhet varit utmanande. Som hermeneutiker är detta dock inget ovanligt, då vi som Per-Johan Ödman (2007: 99) påtalar ”i de flesta tolknings- och förståelseprocesser inte har något facit, ingen helhet motsvarande pusslets slutbild”. På grund av källmaterialets fragmentariska karaktär har den hermeneutiska textanalysens utgångspunkt att vara lyhörd och att lyssna på texten snarare än att skärskåda eller granska den varit av central betydelse (Ödman 2007). Det är jag som har följt källtexterna och inte tvärtom, i hermeneutisk mening handlar det om att hitta ”de frågor materialet ställer till oss” (Ödman 2007: 106). Konkret handlar det om att foga samman de pusselbitar som källorna ger och med hjälp av kontextualisering och teoretiska tolkningar bygga en helhetsbild.

Som Sumi Cho, Kimberlé Williams Crenshaw och Leslie McCall (2013: 795) framhåller är intersektionalitet inte beroende av någon särskild metodologi, utan det som gör en analys intersektionell är ”its adoption of an intersectional way of thinking about the problem of sameness and difference and its relation to power”. Det är också i enlighet med detta som det intersektionella perspektivet, tillsammans med platsteori, har genomsyrt hela min forskningsprocess, från den initiala källmaterialgenomgången till textanalysen och presentationen av resultaten.

Klass och etnicitet vid *Rigaschen Strand*

När *Rigaschen Strand* i början av 1800-talet uppstod och konstruerades som en plats där Rigas borgerlighet tillbringade sina somrar var tysksbalterna relativt ohotade i sin koloniala elitställning. Gruppens maktposition gjorde det möjligt för Rigas tysksbaltiska borgerlighet att konstruera de sociala och spatiala praktiker som initialt kom att utgöra *Rigaschen Strand* som plats. McDowell (2004) pekar på en viktig aspekt i sammanhanget när hon betonar att konstruktionen av en plats också handlar om att definiera vilka som anses tillhöra platsen och vilka som exkluderas från den. I relation till *Rigaschen Strand* blir detta särskilt tydligt i beskrivningar av de vandrande försäljarna.

När den tysksbaltiske prästen Alexander Burchard (2009) beskriver sin barndoms somrar under 1870- och 80-talen är en av de ”egenheter” han särskilt lyfter fram att livsmedel och andra dagligvaror levererades av vandrande försäljare direkt till de enskilda sommarvillorna. När han beskriver dessa försäljare använder han antingen etniska epitet som ”isryssen” och ”pindeljuden” (en vandrande försäljare av småsaker) eller så framhåller han deras tyska som bristfällig, alternativt ”korrupt”, som i fallet med den kvinnliga brödförsäljerskan (Burchard 2009: 46). Den tysksbaltiska borgerligheten konstruerade de vandrande försäljarna vid *Rigaschen Strand* som på en och samma gång underklass och etniska Andra. *Rigaschen Strand* bör dock inte bara ses som en plats där detta skedde,

utan konstruktionen av de Andra utgör en del av själva konstruktionen av platsen.

I enlighet med Molinas beskrivning (2007: 18) av det rumsliga som ”införlivat i all social aktivitet” måste Burchards (2009) framställning betraktas som en beskrivning av hur den tyskbaltsiska borgerligheten konstruerade *Rigaschen Strand* som plats genom att definiera vilka som tillhörde platsen och på vilket sätt. Molina (2007: 15) benämner ett sådant stigmatiserande, separerande och reglerande av människor och platser som en ”kolonialistisk exercis”. Givet tyskbalternas position som kolonial elit fick detta handlingssätt en tydlig funktion då det bidrog till att upprätthålla den koloniala ordningen där tyskbalterna även rumsligt separerades från övriga klasser och etniska grupper. Trots att Molinas exempel på denna ”kolonialistiska exercis” är hämtade från skildringar av livet i förorten i Sverige under 2000-talet så finns det tydliga paralleller till *Rigaschen Strand* runt sekelskiftet 1900. Hon pekar bland annat på att särskilt kvinnorna i förorten infantiliseras ”genom att målas upp som okunniga och språksvaga” (Molina 2007: 16). I Burchards (2009) skildring av de vandrande försäljarna används på ett liknande sätt bristfälliga kunskaper i tyska för att konstruera gränser gentemot människor som hade villkorad tillgång till platsen men som egentligen inte ansågs tillhöra den.

Rigaschen Strand konstruerades och betraktades som en plats, men detsamma kan sägas om de olika strandorterna som utgjorde *Rigaschen Strand*. De hade alla sina specifika sociala och spatiala praktiker. Att det rörde sig om olika platser

synliggörs av att tyskbaltsiska självbiografier återger en ramsa som beskrev de olika strandorterna utifrån vad som ansågs karakterisera dem: Bilderlingshof var urban alternativt patriarkal, Edinburg kapitalstark, Majorenhof internationell, Dubbeln ”orientalisk” medan Karlsbad och Assern var prästerliga eller lärda (Pabst 2000; Burchard 2009). Strandorterna konstruerades både längs etniska och klassrelaterade linjer, särskilt om en tar i beaktande att borgerligheten var en schatterad klass. Bilderlingshof och Edinburg dominerades av välbeställd tyskbaltsisk borgerlighet från Riga. Majorenhof var populärt bland ryssar från Moskva och St. Petersburg och i Dubbeln hade framförallt den judiska borgerligheten sina sommarvillor. I Karlsbad och Assern, längst bort från Riga, tillbringade många präster och lärare sina somrar.

Ramsan ger visserligen en förenklad bild, men den kan ändå sägas återge det övergripande mönstret (Kurilo 2011: 136). Rigas åtskilda men ändå påtagliga etniska mångfald runt sekelskiftet 1900, tydligt beskrivet av Hirschhausen (2006), återspeglades sålunda vid *Rigaschen Strand*. Tyskbalternas maktposition gjorde det möjligt för dem att skapa sociala och spatiala praktiker vid strandorterna och på så sätt konstruera dem som åtskilda platser där vissa ansågs tillhöra en viss plats och andra inte. Tydligast blir detta i relation till Dubbeln och den judiska borgerligheten. Anledningen till att många borgerliga judiska familjer tillbringade sina somrar i just Dubbeln var nämligen att den tyskbaltsiske baronen von Fircks som ägde marken

där Majorenhof, Karlsbad och Assern låg begränsade möjligheten för den judiska gruppen att hyra eller köpa sommarvillor där (Kurilo 2011: 136). Även det faktum att Dubbeln i den tidigare nämnda ramsan gavs epitetet ”orientalisk” visar på den ”kolonialistiska exercisen” att stigmatisera inte bara människor utan även platser (Molina 2007).

Strandorterna vid *Rigaschen Strand* kopplades dock inte bara ihop med olika intersektioner mellan klass och etnicitet utan även till olika typer av livsstilar. Såväl strandorterna närmast Riga, Bilderlingshof och Edinburg, som de längre bort, Karlsbad och Assern, gällde som lugna och fridsamma. Annat var det i Majorenhof och Dubbeln där de stora hotellen, restaurangerna och nöjeslokaler låg, det var också framförallt dessa två strandorter som badturisterna besökte (Kurilo 2011). Att konstruktionen av de olika strandorterna som just olika var framgångsrik visas av att såväl reseguideböcker för *Rigaschen Strand* som utomstående förhöll sig till och reproducerade dessa föreställningar. I reseguideböcker från 1903 och 1914 räddes exempelvis den som framförallt ville vila upp sig under sommaren och inte delta i ett stadslänkande socialt umgängesliv att bege sig till Karlsbad eller Assern (*Kleiner Führer...* 1903; Mettig 1914). Vad gäller Edinburg gav den ryske författaren Leonid Andrejevs (1871–1919) följande omdöme: ”[En] aristokratisk, lugn, konstlad samt något tråkig och slumrande liten ort.” (Kurilo 2011: 138)

Både Bilderlingshof och Edinburg hade konstruerats som lugna och fridfulla

platser av den välbeställda tyskbaltiska borgerligheten i Riga som fortfarande vid sekelskiftet 1900 dominerade dem. Dessa två strandorter har, till skillnad från de övriga, efterlämnat källmaterial härrörande från de *Badegesellschaften* som fanns vid de olika strandorterna i början av 1900-talet. Trots namnet *Badegesellschaft* (badförening) var de en slags boendeföreningar vars uppgifter inkluderade att underhålla vägarna, stranden och skogspartierna i strandorten samt att se till säkerheten genom att organisera brandkår och väktare, det senare framförallt under vintern när husen stod tomma (Statut der Edinburger Badegesellschaft 1911).

Stadgarna för *Edinburger Badegesellschaft* stipulerade att män, kvinnor, villaägare och ”andra personer” som betalade den årliga medlemsavgiften kunde bli medlemmar (Statut der Edinburger Badegesellschaft 1911). Till skillnad från andra föreningar som bildades i kölvattnet av 1905 års revolutioner fanns det här ingen uppenbar begränsning av medlemskap kopplat till etnisk tillhörighet (Hackmann 2012; Douglas 2016). Tyskbaltiska borgarligen män från Riga verkar ändå ha dominerat *Edinburger Badegesellschaft*, åtminstone fram till första världskriget, något som både synliggörs av styrelsens sammansättning och av att styrelseprotokollen skrevs på tyska (Protokolle der Edinburger Badegesellschaft 1908–1913; Statut der Edinburger Badegesellschaft 1911). *Edinburger Badegesellschaft* hade också som uttalat syfte att ”sörja för Edinburgs invånares och badgästers mesta möjliga bekvämlighet och *stillhet*” (Statut

der Edinburger Badegesellschaft 1911, min kursivering). Något som ligger i linje med konstruktionen av såväl Edinburg som Bilderlingshof som lugna strandorter.

Även *Bilderlingshöfschen Badegesellschaft* strävade efter att bibehålla stillheten vilket synliggörs av att planer på nya hotell och restauranger i strandorten aktivt motarbetades. I ett brev till polismästaren vid *Rigaschen Strand* 1907 framhöll styrelsen att sådana planer gick emot själva tanken med Bilderlingshof som en plats där Rigabor kunde komma bort från stadens brus och vila upp sig (Brev till polismästaren... 1907). Vidare påtalades det att invånarna i strandorten skulle bli lidande om nya hotell och restauranger byggdes eftersom det skulle innebära att ett stort antal okända människor skulle komma på söndagar och helgdagar, något som enligt styrelsen varken låg i villaägarnas eller hyresgästernas intresse (Brev till polismästaren... 1907).

I takt med att det ryska imperiets russifieringsprocess, letternas nationella strävanden samt uppkomsten av en lettisk, rysk och judisk borgerlighet i Riga under andra hälften av 1800-talet skapade nya maktförhållanden gick tyskbalterna i försvarsställning. Kurilo (2009) pekar på att de baltiska havsbadens transnationella karaktär visserligen ökade i och med russifieringen, men att tyskbalterna fortsatte att framförallt umgås inom sina egna etniska och sociala kretsar. *Bilderlingshöfschen Badegesellschafts* aktiva motarbetande av nya hotell var ett sätt att slå vakt om de existerande spatiala och sociala praktikerna som utgjorde strand-

orten (McDowell 2004). Deras argumentering kring faran av vad nya hotell skulle innebära, nämligen att okända människor skulle komma till platsen, visar också på hur nära förbunden strandortens karaktär var med frågor om klass och etnicitet.

Kontroll över vilka som hade tillgång till platsen var sålunda ett sätt att befästa gränserna för densamma (McDowell 2004). De olika *Badegesellschaftens* sommarfester var enbart öppna för särskilt inbjudna, vilket implementerades med hjälp av ett entrébiljettsystem (Brev från Bullenschen Badegesellschaft... 11 juli 1911). Den tysk-baltiska borgerligheten stred för att upprätthålla de gränsdragningar och sociala och spatiala praktiker som utgjorde själva platserna. Ett arbete som kommenterades redan i slutet av 1800-talet då en reseguidebok framhöll att det lugna Bilderlingshof strävade efter att även fortsättningsvis vara en exklusiv koloni för Rigabor (*Helms'*... 1880). Givet *Bilderlingshöfschen Badegesellschafts* strategier är det tydligt att denna exklusiva koloni var till för Rigas tysk-baltiska borgerlighet och inte Rigabor i största allmänhet.

Den tysk-baltiska borgerligheten ger intryck av att mycket medvetet ha konstruerat såväl Bilderlingshof som Edinburg som platser kännetecknande av lugn, stillhet och rofyllda naturomgivningar. Platser dit Rigas borgerlighet (den tysk-baltiska) under sommaren kunde undfly inte bara stadens brus utan även i viss mån moderniteten. Det blir en slags omvänd situation jämfört med hur Molina (2007: 16) beskriver att invandrartäta förorter i

Sverige ofta konstrueras som ”feodala, patriarkala och traditionella platser” där invånarna i sin ”osvenskhet” och ”otidsenlighet” görs tids- och rumslösa. Istället för att det traditionella eller omoderna ges negativa konnotationer i sin ”otidsenlighet” konstruerade den tyskbaltiska koloniala eliten Bilderlingshof och Edinburg som tidlösa oaser i för dem positiv bemärkelse. Platser på behörigt avstånd från modernitetens hotell, nöjesliv och okända människor av andra klasser och etnicitet där den tyskbaltiska borgerligheten kunde vila ut under sommaren.

Genus och klass vid *Rigaschen Strand*

Oavsett i vilken av strandorterna som den tyskbaltiska borgerligheten tillbringade sina somrar så var stranden och badlivet en central del av sommartillvaron vid *Rigaschen Strand*. Under dagen var badandet i fokus och på kvällarna fungerade hela strandremsan som promenadstråk (Pantenius 1959: 37). Att bada var under årtiondena runt sekelskiftet 1900 endast tillåtet under dagtid och bara i enlighet med bestämda regler. Till skillnad från många västeuropeiska badorter vid samma tid var nakenbad fortfarande regeln vid *Rigaschen Strand*, och förblev så fram till första världskriget (Kurilo 2011: 132).

Med nakenbadandet följde tydligt könssegregerade badtider och varje år gavs en badordning ut som stipulerade bestämmelserna vid *Rigaschen Strand*, inte minst vem som fick bada när och hur. Badordningen delade upp dagen i ett antal tydligt avgränsade badtider för män

respektive kvinnor och fastställde att det var strängt förbjudet att besöka stranden om en inte tillhörde det kön som hade den reglerade badtiden (se exempelvis *Düna Zeitung* 29 maj 1896, sektion: Locales). Uppdelningen av stranden beroende på tidpunkt och könstillhörighet var en av de tydligaste sociala och spatials praktiker som definierade *Rigaschen Strand* som plats, inte minst eftersom det rörde sig om en lagstadgad ordning.

Det är dock inte bara genusdimensionen i sig som är intressant i relation till badordningen utan även dess intersektion med klass. I juni 1880 publicerade *Rigasche Zeitung* tre insändare som alla klagade på det årets badordning. Det som upprörde var att den första badtiden på morgonen, mellan klockan 6 och 7, hade getts till kvinnorna. Enligt skribenterna fick detta konsekvensen att alla ”affärsmän” som arbetade i Riga och behövde ta morgontåget som gick vid sjutiden inte hann bada. Ett problem som de menade gjordes än värre av att de inte heller hann tillbaka till stranden i tid för att utnyttja den sista badtiden för män, vilket en insändarskribent menade gjorde strandlivet illusoriskt (*Rigasche Zeitung* 16 juni 1880, sektion: Locales).

De som upprördes över 1880 års badordning var tyskbaltiska borgerliga män från Riga. *Rigasche Zeitung* var en tyskbaltisk tidning och omnämmandet av de förfördelade männen som ”affärsmän” som under veckodagarna pendlade mellan stranden och Riga visar på att det var borgerliga män det handlade om. Användningen av uttrycket ”affärsman” samt självklarheten

i att det är *han* och *hans* behov som badordningen bör ta hänsyn till illustrerar det då rådande idealet om den borgerliga mannen som familjeförsörjare med all önskvärd tydlighet (Whelan 1999; Tosh 2007). Exemplet visar också hur borgerliga män, arbete och staden kopplades samman. McDowell (2004) framhåller att uppdelningen av det urbana rummet under 1800-talet i en manlig offentlig sfär och en kvinnlig privat sfär spelade en avgörande roll för hur femininitet och maskulinitet kom att konstrueras. Viktigt att beakta i sammanhanget är att de mönster McDowell (2004) pekar på skapades av en specifik klass, borgerligheten. I relation till detta vill jag lyfta fram tanken att dessa genus/klass-mönster både förstärktes och konstruerades på andra sätt under sommaren då borgerligheten lämnade staden för att vila upp sig på landet, vid stranden eller i bergen (Phil Atmer 1987; Haas 1992; Löfgren 1999; Mai 2003; Kröncke 2009).

Tidigare, innan järnvägen gjorde det möjligt för de tyskbaltiska borgerliga männen att dagligen pendla mellan sommarvillan vid *Rigaschen Strand* och arbetet i Riga, kom de bara ut till familjen och stranden under helgerna. Men oavsett var konsekvensen att den tyskbaltiska borgerlige mannen och kvinnan under sommaren i stor utsträckning befann sig på olika platser. Staden måste i än större utsträckning ha blivit en borgerligt manligt konnoterad plats medan stranden, åtminstone under dagen, blev en kvinnligt konnoterad plats.

Den tyskbaltiska borgerliga kvinnans koppling till stranden (eller icke-staden) under sommaren synliggörs även i *Rigasche*

Hausfrauen-Zeitung. Tidningen framhöll nämligen i sina årliga upprop till hjälp för Rigas unga sömmerskor att anledningen till att dessa hade svårt att försörja sig på sommaren var att de möttes av meddelandet att "Frun var bortrest" (Sommerfrischen, *Rigasche Hausfrauen-Zeitung*, 26 april 1889). Med andra ord: de tyskbaltiska borgerliga kvinnorna i Riga, och tillika sömmerskornas kundkrets, hade lämnat staden för sina sommarvillor. *Rigasche Hausfrauen-Zeitung* hade också återkommande annonser under sommaren som meddelade att tidningen fanns att tillgå i de olika strandorterna vid *Rigaschen Strand* (*Rigasche Hausfrauen-Zeitung*, 20 juni 1884, 4 juli 1891, 9 juli 1892, sektion: Annonser). I vilken utsträckning *Rigaschen Strand* faktiskt konstruerades som en kvinnlig/borgerlig/tyskbaltisk konnoterad plats och hur det visade sig är svårt att gå djupare in på givet avsaknaden av källmaterial, inte minst källmaterial producerat av kvinnor.

Genus, klass och etnicitet vid *Rigaschen Strand*

Den aspekt av den tyskbaltiska sommar-tillvaron vid *Rigaschen Strand* som både föranledde en mängd åsiktsyttringar och synliggör intersektionen mellan genus, klass och etnicitet i relation till platsen är den nämnda badordningen. I Rigas tyskbaltiska tidningar kommenterades badordningen och dess regler för stranden regelbundet decennierna runt sekelskiftet 1900. Ett stående tema i sammanhanget var försvaret av könssegregerade badtider.

I februari 1896 uppmärksammade en

insändare att det redan under hösten hade cirkulerat uppgifter om att badordningen helt skulle komma att ändras. Ryktet var uppenbarligen att den skulle moderniseras i meningen att de könssegregerade badtiderna skulle tas bort, något skribenten uppfattade som djupt problematiskt. Förutom att hen såg det som omöjligt att praktiskt genomföra så gick det också emot deras (tyskbalternas) vanor och känsla för moral: ”Att bada huller om buller är inte för alla, särskilt inte för oss, då vi i vissa saker även fortsättningsvis vill vara gammalmodiga.” (*Düna Zeitung* 27 februari 1896, sektion: Inland) Vi:et i insändaren syftar på tyskbalter då tidningen den publicerades i var tyskbalterisk. Detta i kombination med användandet av det franska uttrycket ”pêle-mêle” (huller om buller) visar på att vi:et avser den tyskbalteriska borgerligheten eller överklassen. Även om ryktena inte besannades det året så infördes badklädestvång ett år senare, 1897, då det under eftermiddagarna blev tillåtet för både män och kvinnor (iförda badkläder) att besöka stranden samtidigt (*Düna Zeitung* 7 juni 1897, sektion: Lokales). Denna nyordning kritiserades skarpt i de tyskbalteriska tidningarna (se exempelvis: *Düna Zeitung* 7 juni 1897).

Trots den tyskbalteriska borgerlighetens motstånd mot badklädestvång blev det 1912 förbjudet att bada naken från stranden mellan Bilderlingshof och Assern, det var dock fortsatt tillåtet med nakenbad från badstegarna och där gällde som förut könssegregerade badtider (*Rigasche Zeitung* 31 maj 1912, sektion: Lokales). Reaktionerna på den nya badordningen lät inte vänta på

sig. Ett antal insändare uttryckte indignationen över förhållandena vid *Rigaschen Strand* och det som upprörde var bland annat bristen på efterlevnad av badklädestvånget. Detta eftersom det upplevdes som oanständigt att nakna män och kvinnor befann sig vid stranden samtidigt och sålunda visade upp sig för allmänheten (*Rigasche Zeitung* 18 juni 1912, sektion: Lokales, 26 juni 1912, sektion: Lokales). En insändare menade att just kombinationen av nya regler och att de inte efterlevdes gjorde det omöjligt för familjer att vistas vid stranden. Något skribenten betonade inte rörde sig om prydhets utan om en helt rättfärdig protest mot ”uppvisningen av helt nakna män och kvinnor inför en kulturellt mycket efterbliven allmänhet” (*Rigasche Zeitung* 26 juni 1912, sektion: Lokales).

Formuleringen om en ”kulturellt mycket efterbliven allmänhet” bör förstås i relation till det som kan benämnas som tyskbalternas koloniala tankemönster. Ett tankemönster där uppfattningen om den tyska kulturen som överlägsen andra kulturer kombinerades med sociala umgängesmönster som kännetecknades av åtskillnad mellan olika klasser och etniska grupper såväl som intersektionen klass och etnicitet (Hirschhausen 2006; Sommerlat-Michas 2015). Tyskbalterna hade alltid utgjort en numerärt liten kolonial elit och även om deras reella elitstatus var allvarligt skakad 1912 vill jag påstå att deras koloniala tankemönster dröjde sig kvar. Längre hade klass och etnicitet sammanfallit och de lägre klasserna hade under lång tid per definition förstås som ”de Andra”. Det

insändarskribenten gjorde var således att framhålla det i hans mening olämpliga att ”de Andra”, i såväl klass- som etnicitets- termer, exponerades för nakna kvinno- och manskroppar. Det finns också ett implicit förgivettagande att de kulturellt högtstående tyskbalterna kunde hantera nakna kroppar utan att samhället tog skada, men att så inte var fallet med de lägre klasserna eller andra etniska grupper.

År 1913 infördes ett generellt bad- klädestvång vid *Rigaschen Strand* och möjligheten till nakenbad och en tyd- ligt könssegregerad strand försvann helt (*Rigasche Zeitung* 21 maj 1913). Den tysk- baltiska borgerlighetens missnöje med nyordningen vid stranden vädrades som förut i Rigas tyskbaltiska tidningar. Ett önskemål som formulerades var att stran- den till nästföljande år i alla fall borde göras mer tillgänglig för kvinnor och barn. En insändarskribent uttryckte det som ett allmänt önskemål att ”våra” (tyskbaltiska) kvinnor och barn under 2–3 timmar på förmiddagen skulle få ha stranden för sig själva (*Rigasche Zeitung* 9 juli 1913, sek- tion: Lokales). En annan insändarskribent som lyfter fram samma önskemål menade också att om detta inte skedde så skulle ”snart bara folket [*das Volk*] besöka strand- orterna” (*Rigasche Zeitung* 12 augusti 1913, sektion: Lokales). Formuleringen att det bara var ”folket” som fortsättningsvis skulle besöka *Rigaschen Strand* indike- rar att den tidigare konstruktionen av platsen som en könssegregerad oas för den tyskaltiska borgerligheten nu hade utmanats och riskerade att gå förlorad. Insändarskribenten ger således intryck av

att konstruera *Rigaschen Strand* som en plats där tyskbalterna givet den ändrade badordningen inte längre hörde hemma, ett slags bortdefinierande eller exklude- rande av den egna gruppen från en tidigare ägd plats. I samband med detta synlig- görs tyskbalternas förståelse av sig själva som elit då ”folket” och ”allmänheten” definieras som ”de Andra”, också märkbart genom det förminsande och avstånds- tagande sättet begreppen användes på.

Den genusrelaterade aspekten, i inter- aktion med klass och etnicitet, var central i den tyskaltiska borgerlighetens konstruk- tion av *Rigaschen Strand* och då särskilt de könssegregerade badtiderna. Önskemålet om att kvinnor och barn skulle få ha stran- den för sig själva på förmiddagarna fick inget genomslag i 1914 års badordning, utan stranden var öppen för alla förutsatt att en bar badkläder (*Rigasche Zeitung* 29 maj 1914, sektion: Lokales). Den tyskaltiska borgerlighetens indignation över förhållandena vid stranden och conse- kvenserna detta hade för tyskaltiska kvinnor och flickor fortsatte att lyftas fram i tyskaltisk press. I juni 1914 fram- höll en manlig insändarskribent att ”våra” (läs tyskaltiska) fruar och döttrar sedan förra sommaren varit tvungna att avstå från att solbada, om de inte ville riskera att bli ”granskade av fräcka blickar” (*Rigasche Zeitung* 11 juni 1914, sektion: Lokales). Skribenten går vidare med att beskriva hur hans döttrar, 13 och 14 år gamla, vid ett besök vid stranden tillsammans med familjens tjänsteflicka hade blivit vittne till hur en man klädde av sig i en kabin som stod öppen. Mannen hade dessutom

blinkat åt barnen och när de flydde så hade han applåderat (*Rigasche Zeitung* 11 juni 1914, sektion: Lokales). Det måste sägas vara en sexualmoralisk indignation insändarskribenten ger uttryck för. Men där det också blir tydligt att de han visade omsorg om specifikt var tysksbalternas fruar och döttrar, inte kvinnor och flickor i största allmänhet.

De ständigt återkommande åsiktsyttringarna i tyskbaltiska tidningar rörande badordningarna vid *Rigaschen Strand* har vissa genomgående drag. Det som framförallt framhölls var viljan och behovet av att den könssegregerade stranden bibehölls, där män och kvinnor badade vid olika tidpunkter. Generellt verkar dock inte invändningarna handla om nakenbad kontra badkläder i sig utan snarare om konsekvenserna av att stranden i och med badklädestvånget gjordes tillgänglig för både män och kvinnor samtidigt. De argument som framförallt användes var som jag visat på relaterade till intersektionen mellan genus, klass och etnicitet. Men det förekom också andra argument, om än i klart mindre utsträckning. Ett sådant var att nakenbad var bättre av medicinska skäl eftersom vattnet i Rigabukten hade så pass låg salthalt (*Düna Zeitung* 7 juni 1897). Ett argument som också låg i linje med badläkares rekommendationer under 1800-talet att nakenbad optimerade den medicinska nyttan av havsbad (Kolbe 2009). Samma insändarskribent som lyfte fram det medicinska argumentet framhöll även att ett badklädestvång skulle hindra arbetaren från att kunna tvätta sig i samband med varmt väder och ansträngande

fysiskt arbete (*Düna Zeitung* 7 juni 1897). Detta argument är det enda i sitt slag som jag har sett och det är också talande att när dessa typer av argument lyfts fram av en tyskbalt så är det i ett sammanhang där det explicit förklaras att det visserligen redan framhållits en hel del invändningar mot den nya badordningen i tyskbaltiska tidningar men att det ändå fanns en poäng att lyfta fram ytterligare argument (*Düna Zeitung* 7 juni 1897). Konstruktionen av *Rigaschen Strand* som plats verkar för den tyskbaltiska borgerligheten ha varit beroende av en tydlig könssegregering vid stranden. När de könssegregerade badtiderna togs bort ökade också tillgängligheten för allmänheten och såväl lägre klasser som andra etniska grupper fick tillgång till platser som tidigare varit tyskbaltiska enklaver, något som uppenbarligen uppfattades som hotfullt av den tyskbaltiska borgerligheten.

I takt med att nakenbad och tillhörande könssegregering stegvis avskaffades vid strandorter i Europa under 1800-talet blev stranden en plats där män, kvinnor och barn tillbringade tid tillsammans. Enligt Wiebke Kolbe (2009: 26, Kolbes kursivering) resulterade detta i att stranden blev "a place on the margin" även i socialt hänseende då den var relativt fri från samhällliga och sociala restriktioner. Orvar Löfgren framhåller på ett liknande sätt strandlivets frigörande kvalitéer, en plats där en kunde "question the norms, habits, and routines of bourgeois city life and stretch them a bit, even transgress them" (2002: 118). Varken Kolbe eller Löfgren problematiserar dock att inte alla väl-

komnade denna utveckling, vilket Rigas tyskbaltiska borgerlighet är ett utmärkt exempel på. En förklaring till detta kan vara att de båda har ett tydligt turismhistoriskt fokus och därmed inte tar hänsyn till dem som var säsongsbofasta vid orter som också lockade turister. Stranden som "a place on the margin" där normer kunde överskridas var inget Rigas tyskbaltiska borgerlighet verkar ha funnit önskvärt. Allt som hotade att suddas ut gränser, oavsett om det var mellan etniska grupper, klasser eller mellan män och kvinnor verkar ha uppfattats som problematiskt av tyskskalterna. Det fanns en grundläggande skepticism gentemot förändringar vid *Rigaschen Strand* som synliggörs i relation till förändringarna av badordningen och där en könssegregering vid stranden på en och samma gång beskrevs som gammaldags och önskvärd (*Düna Zeitung* 27 februari 1896, sektion: Inland).

***Rigaschen Strand* som plats för den sista striden**

Rigaschen Strand som platsen för en av den tyskbaltiska koloniala elitens sista strider har inte tidigare uppmärksammats av forskningen, men så är också genus- och postkoloniala perspektiv underutnyttjade inom forskningsfältet rörande tyskskalter. Jag vill mena att striden om *Rigaschen Strand* endast är möjlig att nå genom en lyhörd hermeneutisk läsning av ett fragmenterat källmaterial i kombination med ett intersektionellt perspektiv och rumsteori. En förståelse av tyskskalterna, framför allt under deras sista decennier som kolonial elit är enligt min mening

helt beroende av en intersektionell lyhördhet som betonar vad intersektionalitet gör snarare än vad det är (Cho, Crenshaw och McCall 2013: 795). Striden om *Rigaschen Strand* synliggör tydligt hur ändrade maktrelationer ledde till en kamp om platsens konstruktion. En kamp som mycket konkret handlade om de sociala och spatiala praktikernas utformning, det vill säga exakt det som McDowell (2004) definierar som utgörande en plats.

Rigaschen Strand som plats konstruerades initialt utifrån maktförhållanden där tyskskalterna som kolonial elit i stor utsträckning kunde definiera de sociala och spatiala praktiker som kom att utgöra såväl stranden generellt som de olika strandorterna. Men i takt med att maktförhållandena i Baltikum genomgick förändringar runt sekelskiftet 1900 kom såväl tyskskalternas koloniala ställning som deras konstruktion av platsen *Rigaschen Strand* att utmanas.

Den tyskbaltiska borgerlighetens försvar av stillheten i strandorterna Bilderlingshof och Edinburg och könssegregeringen vid stranden var ett försvar av de sociala och spatiala praktiker som i deras ögon utgjorde platsen *Rigaschen Strand*. Men deras genus-, etnicitets- och klassmättade argumentering kring badordningen bör också ses som ett vidmakthållande av en könskomplementär syn. Whelan (1999) har nämligen visat på att tyskskalterna i ljuset av det sena 1800-talets sociala förändringar, russifieringen samt letters och esters nationella strävanden i mångt och mycket retirerade till hem och familj. Betoningen av en könskomplementär

syn såväl som kvinnans roll som hustru och mor förstärktes och familjen kom att uppfattas som en fristad i en ogästvänlig och föränderlig värld (Whelan 1999). I en sådan situation måste inte minst avskaffandet av nakenbad och de för män och kvinnor åtskilda badtiderna ha upplevts som ännu ett hot mot sakernas tillstånd.

Tyskbalternas skepticism gentemot förändringar kunde stundtals vara mycket explicit. Könsssegregeringen vid *Rigaschen Strand* beskrevs som på en och samma gång gammaldags och önskvärd (*Düna Zeitung* 27 februari 1896, sektion: Inland). Strandorterna Bilderlingshof och Edinburg konstruerades och försvarades som platser av vad Molina (2007) benämner "otidsenlighet", tidlösa oaser för Rigas tyskbaltiska borgerlighet. För tyskbalterna handlade sommartillvaron vid stranden inte bara om att undfly staden under sommarsäsongen utan det verkar också ha handlat om att kunna undfly en tilltagande urholkning av deras koloniala position. En urholkning som bland annat visade sig genom att intersektionen mellan klass och etnicitet tog sig nya, och för tyskbalterna även skrämmande former då en klassmässigt och etniskt heterogen allmänhet gjorde anspråk på att bevista tidigare tydligt tyskbaltiska platser.

Kolbe (2009) och Löfgren (2002) framhåller att stranden runt sekelskiftet 1900 fick en gränsöverskridande karaktär, som en "*place on the margin*" där en kunde tänja borgerliga normer och vanor. McDowell (2004: 166, min kursivering) å sin sida pekar på något liknande när hon utifrån en teoretisk ståndpunkt lyfter fram

dagens stränder som "*a place on the edge*" där heteronormativitet och kvinnors förmodade underlägsenhet synliggörs men ibland också överskrids. Denna förändring av stranden som plats var dock, som vi sett, inget den tyskbaltiska borgerligheten välkomnade, tvärtom, de stretade emot med alla de medel som stod dem till buds, både vad gällde strandorternas karaktär och badordningens utformning.

Striden om *Rigaschen Strand* pågick fram till första världskrigets utbrott men det var till syvende och sist en strid tyskbalterna förlorade. Efter första världskriget, i den nya självständiga staten Lettland skulle strandremsan komma att gå under det lettiska namnet Jūrmala och tyskbalterna reducerades till en etnisk minoritet bland andra. Strandremsan skulle dock knappt tio år senare återigen utgöra epicentret i vad Purs (2011: 260–261) kallar ett "moral battlefield" då konservativa och auktoritära krafter i Lettland tog avstånd från allt vad nöjesorienterad turism hette, men det är en annan historia. Vid sekelskiftet 1900 var dock stridens utfall fortfarande oviss och tyskbalternas försvar av sin koloniala ställning fördes på flera arenor, däribland *Rigaschen Strand*.

Referenser

- Brev från Bullenschen Badegesellschaft till Bilderlingshöfischen Badegesellschafts styrelse, 11 juli 1911. Bilderlingshöfischen Badegesellschaft, 6104/1, 4. LVVA.
- Brev till Polismästaren för strandorterna baron von Grothuss från Bilderlingshöfischen Badegesellschafts styrelse, 27 november 1907. Bilderlingshöfischen Badegesellschaft, 6104/1, 1. LVVA.
- Boden, Ragna (2007) Emanzipation – Nation – Konfession: der Diskurs über weibliche Erwerbsarbeit bei den Deutschbalten (1880er Jahre bis 1910) [Emanicipation – nation konfession: diskursen om kvinnors förvävsarbete bland tyskbaltarna (från 1880-talet till 1910)]. *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung* 56(4): 539–565.
- Bulhof, Ilse N (1990) *Wilhelm Dilthey: a hermeneutic approach to the study of history and culture*. Hague: Marinus Nijhoff Publishers.
- Burchard, Alexander (2009) "...alle Deine Wunder": der letzte deutsche Propst in Riga erinnert sich (1872–1955) ["... alla dina under": den sista tyska prästen i Riga minns (1872–1955)]. Schriftenreihe der Carl-Schirren-Gesellschaft.
- Burman, Anders (2014) Inledning. Burman, Anders (red) *Hans-Georg Gadamer och hermeneutikens aktualitet*. Stockholm: Axl Books.
- Cho, Sumi, Crenshaw, Kimberlé Williams, McCall, Leslie (2013) Toward a field of intersectionality studies: theory, applications, and praxis. *Signs: Journal of Women in Culture and Society* 38(4): 785–810.
- Connell, Raewyn och Pearse, Rebecca (2015) *Om genus*. Göteborg: Daidalos.
- Crenshaw, Kimberlé Williams (1989) Demarginalizing the intersection of race and sex: a black feminist critique of antidiscrimination doctrine, feminist theory and antiracist politics. *University of Chicago Legal Forum*.
- Douglas, Christina (2015) A Baltic German women's movement: the German women's league in Riga preserving 'Germandom' in democratic Latvia, 1919–1934. *Zeitschrift für Ostmitteleuropaforschung* 64(2): 218–238.
- Douglas, Christina (2016) Te-aftnar i nationens tjänst: den tyskbaltiska kvinnörörelsen och det tyskbaltiska nationella projektet 1905–1919. *Tidskrift för genusvetenskap* 37(3): 31–50.
- Downs, Laura Lee (2015) *Writing gender history*. London: Bloomsbury.
- Düna Zeitung* 1896–1897.
- Figes, Orlando (2014) *Revolutionary Russia, 1891–1991*. London: Pelican.
- Gadamer, Hans-Georg (1997) *Sanning och metod i urval*. Göteborg: Daidalos.
- Haas, Hanns (1992) Die Sommerfrische – Ort der Bürgerlichkeit [Sommarfrische – borgerlighetens ort]. Stekl, H med flera (red) *Durch Arbeit, Besitz, Wissen und Gerechtigkeit: Bürgertum in der Habsburgermonarchie* [Genom arbete, ägande, vetande och rättvisa: borgerligheten i Habsburgmonarkin] Bd 2. Wien: Böhlau.
- Hackmann, Jörg (2012) Nachholende Nationalisierung: das kurze Leben der Deutschen Vereine in der russländischen Ostseeprovinzen (1905–1914) [Att komma ifatt med nationsbyggandet: de tyska föreningarnas korta liv i den ryska Östersjöprovinzen (1905–1914)]. Hackmann, Jörg (red) *Vereinskultur und Zivilgesellschaft in Nordosteuropa: regionale Spezifik und europäische Zusammenhänge* [Föreningskultur och civilsamhälle i Nordösteuropa: regionala särdrag och europeiska sammanhang]. Wien: Böhlau Verlag.
- Haltzel, Michael H (1981) Baltic particularism and the beginnings of russification. Thaden, Edward C (red) *Russification in the Baltic Provinces and Finland 1855–1914*. Princeton: Princeton University Press.

Helms' Führer durch Riga mit besonderer Berücksichtigung der Badeörter bei Riga [Helms guide genom Riga, med särskild hänsyn till Rigas badorter] (1880) Riga: Wilhelm Helms.

Henriksson, Anders (1996) Minority nationalism and the politics of gender: Baltic German women in the late imperial era. *Journal of Baltic Studies* 273(3): 213–228.

Hirschhausen, Ulrike von (2006) *Die Grenzen der Gemeinsamkeit: Deutsche, Letten, Russen und Juden in Riga 1860–1914* [Gemensamhetens gränser: tyskar, letter, ryssar och judar i Riga 1860–1914]. Göttingen: Vandenhoeck & Ruprecht.

hooks, bell (1981) *Ain't I a woman: black women and feminism*. Boston: South End Press.

Ijabs, Ivars (2014) Another Baltic postcolonialism: young Latvians, Baltic Germans, and the emergence of Latvian national movement. *Nationalities Papers. The Journal of Nationalism and Ethnicity* 42(1): 88–107.

Kessler-Harris, Alice (2002) What is gender history now? Cannadine, David (red) *What is history now?* Basingstoke: Palgrave Macmillan.

Kleiner Führer durch Riga, den Rigaschen Strand, die Livländische Schweiz, das Dünatal bei Kokenhausen und das Schwefelbad Kemmern [Liten guide genom Riga, Rigaschen Strand, livländska Schweiz, Dünadalen vid Kokenhausen och svavelbadet Kemmern] (1903) Riga: Verlag von N Kymmel.

Kolbe, Wiebke (2009) Körpergeschichte(n) am Strand: bürgerliches Seebaden im langen 19. Jahrhundert [Kroppshistorier vid stranden: borgerligt havsbadande under det långa 1800-talet]. *Voyage: Jahrbuch für Reise & Tourismusforschung* 2009.

Kröncke, Elke (2009) Die Sommerfrische – vom 'reisenden Mann' zum 'Familienurlaub' [Sommerfrische – från den resande mannen till familjesemester]. *Voyage: Jahrbuch für Reise & Tourismusforschung* 2009.

Kurilo, Olga (2009) Baltische Ostseebäder als Schauplätze der Transnationalität Ende des 19. und Anfang des 20. Jahrhunderts [Baltiska Östersjöbad som skådeplats för transnationalitet i slutet av 1800-talet och början av 1900-talet]. Kurilo, Olga (red) *Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert* [Havsbad vid Östersjön under 1800- och 1900-talen]. München: Martin Meidenbauer.

Kurilo, Olga (2011) *Zoppot, Cranz, Rigaschen Strand: Ostseebäder im 19. Und 20. Jahrhundert* [Zoppot, Cranz, Rigaschen Strand. Östersjöbad under 1800- och 1900-talen]. Berlin: be.bra wissenschaft verlag.

Lloyd, David (2000) Ireland after history. Schwarz, Henry och Ray, Sangeeta (red) *A companion to postcolonial studies*. Oxford: Blackwell.

Lykke, Nina (2014) *Genusforskning – en guide till feministisk teori, metodologi och skrift*. Stockholm: Liber.

Löfgren, Orvar (2002) *On holiday: a history of vacationing*. Berkeley: University of California Press.

Mai, Andreas (2003) *Die Erfindung und Einrichtung der Sommerfrische: zur Konstituierung touristischer Räume in Deutschland im 19. Jahrhundert* [Uppfinnandet och inrättandet av Sommerfrische: konstituering av turistiska rum i Tyskland under 1800-talet]. Opublicerad doktorsavhandling. Leipzig Universität.

Manns, Ulla (2016) Historia och historieskrivning. Lundberg, Anna och Werner, Ann (red) *En introduktion till genusvetenskapliga begrepp*. Göteborg: Nationella sekretariatet för genusforskning.

Massey, Doreen (2005) *For space*. London: Sage.

McDowell, Linda (2004) *Gender, identity and place: understanding feminist geographies*. Minneapolis: University of Minnesota Press.

- Mettig, C (1914) *Illustrierter Führer durch Riga mit Umgebung und Runö* [Illustrerad guide genom Riga med omgivning och Runö]. Riga: Verlag von Donck & Poliewsky.
- Molina, Irene (2007) Intersektionella rumsligheter. *Tidskrift för genusvetenskap* 3: 7–21.
- Mycio, Andrzej (2011) Neue Quellen zur Geschichte der Deutschbalten: zu Archivalien in der Universitätsbibliothek in Thorn (Toruń) [Nya källor för tysksbalternas historia: om arkiv vid Toruńs universitetsbibliotek]. *Zeitschrift für Ostmitteleuropa-Forschung* 60(3): 418–429.
- Pabst, Erich (2000) Ein Sommer im Strandhökchen vor 100 Jahren [En sommar på strandgården för 100 år sedan]. *Jahrbuch des baltischen Deutschtums*, Bd XLVII, 88–95.
- Pantenius, Louise (1959) *Jugenderinnerungen aus dem alten Riga* [Ungdomsminnen från det gamla Riga]. Hannover: Döhren.
- Phil Atmer, Ann Katrin (1987) *Sommarnöjet i skärgården: sommarbebyggelse i Stockholms inre skärgård 1860–1915*. Stockholm: Kommittén för Stockholmsforskning.
- Plakans, Andrejs (2011) *A concise history of the Baltic states*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Plath, Ulrike (2011) *Esten und Deutsche in den baltischen Provinzen Russlands: Fremdeheitskonstruktionen, Lebenswelten, Kolonialphantasien 1750–1850* [Ester och tyskar i Rysslands baltiska provinser: konstruktioner av den andre, livsvärldar och kolonialfantasier 1750–1850]. Wiesbaden: Harrassowitz.
- Protokolle der Edinburger Badegesellschaft [Protokoll, Edinburger Badegesellschaft] 17 juli 1911, Edinburger Badegesellschaft, 2214/1, 3. LVVA.
- Purs, Aldis (2011) Tourists in Jūrmala, driven by pleasure and/or purpose? *Nordost-Archiv* 20: 251–269.
- de los Reyes, Paulina och Gröndahl, Satu (2011) Förord. de los Reyes, Paulina och Gröndahl, Satu (red) *Framtidens feminismer: intersektionella interventioner i den feministiska debatten*. Hägersten: Tankekraft.
- Rigasche Hausfrauen-Zeitung 1884–1892*.
- Rigasche Zeitung 1880–1914*.
- Rose, Sonya O (2015) *What is gender history?* Cambridge: Polity Press.
- Scott, Joan Wallach (1986) Gender: a useful category of historical analysis. *American Historical Review* 91(5): 1053–1075.
- Sommerlat-Michas, Anne (2015) Vorwort: die Ostseeprovinzen in kolonialer und nationaler Perspektive [Förord: Östersjöprovinserna i kolonialt och nationellt perspektiv]. Sommerlat-Michas, Anne (red) *Das Baltikum als Konstrukt (18.–19. Jahrhundert): von einer Kolonialwahrnehmung zu einem nationalen Diskurs* [Baltikum som konstruktion (1700- och 1800-talet): från en kolonialuppfattning till en nationell diskurs]. Würzburg: Königshausen & Neumann.
- Statut der Edinburger Badegesellschaft [Edinburger Badegesellschafts stadgar] (1911), 2214/1, 1. LVVA
- Taube, Arved von, Thomson, Erik och Garleff, Michael (1995) Die Deutschbalten – Schicksal und Erbe einer eigenständigen Gemeinschaft [Tysksbalterna – en självständig gemenskaps öde och arv]. Schlaw, Wilfried (red) *Die Deutschbalten* [Tysksbalterna]. München: Langen Müller.
- Tolvhed, Helena (2010) Intersektionalitet och historievvetenskap. *Scandia*, 76(1): 59–72.
- Tosh, John, (2007) *A man's place: masculinity and the middle-class home in Victorian England*. New Haven: Yale University Press.

Whelan, Heide W (1995) The debate on women's education in the Baltic provinces, 1850 to 1905. Pistohlkors, Gert von och Plakans, Andrejs (red) *Bevölkerungsverschiebungen und sozialer Wandel in den baltischen Provinzen Russlands 1850-1914* [Befolkningsförskjutningar och social förvandling i Rysslands baltiska provinser 1850-1914]. Lüneburg: Nordostdeutsches Kulturwerk.

Whelan, Heide W (1999) *Adapting to modernity: family, caste and capitalism among the Baltic German nobility*. Köln: Böhlau Verlag.

Wilhelmi, Anja (2008) *Lebenswelten von Frauen der deutschen Oberschicht im Baltikum 1800-1939: eine Untersuchung anhand von Autobiografien* [Den tyska överklassens kvinnors livsvärldar i Baltikum 1800-1939]. Wiesbaden: Harrassowitz.

Wilhelmi, Anja (2009) Badekulturen für Männer und Frauen: Strandleben in den Ostseeprovinzen des Russisches Reichs im 19. und beginnenden 20. Jahrhundert [Mäns och kvinnors badkulturer: strandliv i det ryska rikets Östersjöprovinser under 1800-talet och början av 1900-talet]. Kurilo, Olga (red) *Seebäder an der Ostsee im 19. und 20. Jahrhundert* [Havsbad vid Östersjön under 1800- och 1900-talen]. München: Martin Meidenbauer.

Ödman, Per-Johan (2007) *Tolkning, förståelse, vetande: hermeneutik i teori och praktik*. Stockholm: Norstedts akademiska förlag.

Nyckelord

Intersektionalitet, rumsteori, tyskbalter, kolonialism, genus, etnicitet, klass

Christina Douglas

Institutionen för historia och samtidsstudier

Södertörns högskola

141 89 Huddinge

E-post: christina.douglas@sh.se

*Den här artikeln är tillkommen inom ramen för det Östersjöstiftelsefinansierade projektet "Borgarklassens diskreta charm. Stadens borgerliga arenor i Östersjöområdet. En studie om det långa 1800-talet".